

SZALAI Levente
PhD-hallgató
Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola,
Pécs

PhD-student
University of Pécs, Doctoral School of Earth Sciences,
Pécs, Hungary
e-mail: szalailevente1@gmail.com

A NÉMET MUNKAERŐPIACI SZABÁLYZÁS
VÁLTOZÁSAINAK HATÁSA A MAGYAR
HUMÁNERŐFORRÁS ELVÁNDORLÁSÁRA
1990-TŐL NAPJAINKIG

THE IMPACT OF CHANGES IN THE GERMAN LABOR
MARKET REGULATION ON THE TRANSFER OF
HUNGARIAN HUMAN RESOURCES FROM
1990 TO THE PRESENT

ABSTRACT

The unification of Germany on 3 October 1990, when the eastern territories (GDR) joined to Western Germany, created a new center of economic power in the Central European region. The disintegration of the Soviet Union and the political and economic transformation of the Central and Eastern European states provided an opportunity to integrate the region into free market processes. The economic development of the post-war Germany and the need for manpower were mainly provided by migrant workers from the former Yugoslavia and Turkey. Following the change of regime in Central and Eastern Europe, the flow of human resources from the periphery to the center areas began. From the point of view of Hungary, the close relationship with the German economy became dominant again from the 1990s. Foreign working capital is the largest investment volume of German companies in the Hungarian national economy. In parallel, the

German labor market was gradually opened up to Hungarian workers. By the end of 2004, nearly 30,000 contract professionals from Hungary had arrived in Germany, only partially living in Germany. After Hungary's accession to the European Union, initially Hungarian citizens were allowed to work freely in Germany, but only from May 1, 2011. The aim of the study is to present the changes in the German labor market regulation system and the changes in the ratio of Hungarian workers in Germany in time. Further, the German provinces and the preferred occupational groups preferred by domestic workers.

Kulcsszavak: német egyesítés, munkaerőpiaci szabályozás, centrum periféria, külföldi működőtőke, Európai Unió, humán erőforrás elvándorlás

Keynotes: german unification, labor market regulation, center periphery, foreign direct investment, European Union, human resources migration

1. Bevezetés

A „Vasfüggöny” leomlása, a közép-kelet-európai rendszerváltozások, a piacgazdasági átmenet, valamint a német újra egyesítés lehetővé tette a magyar munkavállalók számára a Németországi munkavállalás lehetőségét. Az ezt megelőző a szovjet érdekszférában töltött 40 év a „nemzetközi elszigeteltség” időszaka során a legfontosabb kereskedelmi partnerünk a Szovjetunió volt, de már a 90-es évek elejének kormányai is a német-magyar gazdasági kapcsolatok alapjainak letételén dolgoztak. Mindezen alapokat a két ország kétoldalú kereskedelmi egyezmények és államközi szerződések keretében teremtette meg. Ennek hatására már 1991-re Németország vált hazánk legfontosabb kereskedelmi partnerévé, és 1993-ra a legnagyobb magyarországi befektetővé.¹

A németországi munkaerőpiac a rendszerváltás után ugyan szabályozott keretek között, de elérhetővé vált a magyar munkavállalók számára. A kvótákról évente megújítandó államközi szerződések határoztak. Az Európai Unió csatlakozás után azonban még 7 évig nem vállalhattak szabadon munkát az újonnan csatlakozott uniós országok állampolgárai Németországban. Ettől függetlenül az elmúlt hét év adatai azt mutatják, hogy Németország messze a legfontosabb gazdasági migrációs célország a magyarok számára, melyet Ausztria és az Egyesült Királyság követ.² Az Európai Unió hangsúlyozza, hogy a külföldi munkavállalás szerves része a modern gazdasági integrációk működésének, és a migráció együtt jár a globalizációs folyamatokkal, ezáltal a munkaerőpiaci mobilitás a munkaerőpiaci alkalmazkodás fontos elemeként fogalmazódik meg és az Unió politikai szerves része.³

2. Munkavállalókra vonatkozó államközi egyezmények 1990 után

A Kelet és Nyugat Európa közötti jelentős jóléti különbségek és a közép- és kelet-európai politikai átalakulás következtében már az 1980-as évek vége óta új, Németországot érintő munkaerő-vándorlás alakult ki. A Közép- és Kelet-Európából érkező munkavállalókat kétoldalú szerződések és szigorú bevándorlási feltételek keretein belül ellenőrizték, és ezen szerződések a legtöbb esetben rövid időre vonatkoztak.⁴

A magyar kormány és Németország kormányai már a rendszerváltás idején megállapodásokban rögzítették a németországi magyar munkavállalókra vonatkozó számbeli és jogszabályi kereteket.⁵ Ezen keretek a 90-es évek folyamán minden évben újra meghatározása kerültek, és a kelet-közép-európai országok közül hazánk mindig a legkedvezőbb elbírásban részesült. A kvóták lakosságszámhoz viszonyítva Magyarország vonatkozásában voltak a legmegengedőbbek. A számok folyamatosan emelkedtek egészen 1993-ig, amikor a rosszabbodó német munkaerőpiaci helyzet miatt a magyar és más külföldi munkavállalói kontingensek átmeneti csökkentése volt megfigyelhető.⁶

A német és a magyar kormány tárgyalásai alapján évente határozták meg a Németországban munkát vállaló magyarok létszám kvótáját. A Magyarországgal kötött megállapodás úgy rendelkezett, hogy a megelőző 12 hónap munkanélküliségi rátájának figyelembe vételével határozták meg a kiadható engedélyek számát.⁷ A munkanélküliség 1%-os emelkedése 5%-os csökkenéssel járt a kiadható engedélyek számában. A magyar munkavállaló számára a szabályozás a németországi munkavállalási lehetőség szempontjából három kategóriára oszlott:

Idénymunka (Saisonarbeit): évente legfeljebb három hónapra, és csak bizonyos ágazatokban (elsősorban mezőgazdaság és vendéglátóipar) volt engedélyezett. Az idénymunkásoknak ugyanolyan díjazást kellett kapniuk, mint a hasonló területen dolgozó német munkavállalóknak, és munkájukért német társadalombiztosítási járulékot kellett fizetni. Foglalkoztatásuk a mezőgazdaságra és az erdőgazdálkodásra, valamint a szálloda- és vendéglátóiparra korlátozódott.⁸

Vendégmunka (Gastarbeit): Kvóta alapján határozták meg a vendégmunkások számát a származási ország szerint. Előfeltétel: büntetlen előélet, 18-40 év közötti életkor, lezárt szakmai képzés, alapfokú német nyelvtudás. A munkavállalási engedély egy évre szólt, amit legfeljebb hat hónappal lehetett meghosszabbítani. A vendégmunkások száma korlátozott volt, így a regisztrációs igazolásokat a munkaerőpiaci helyzettől

függően állították ki. A vendégmunkások közel fele a szálloda- és vendéglátóiparban dolgozott.⁹

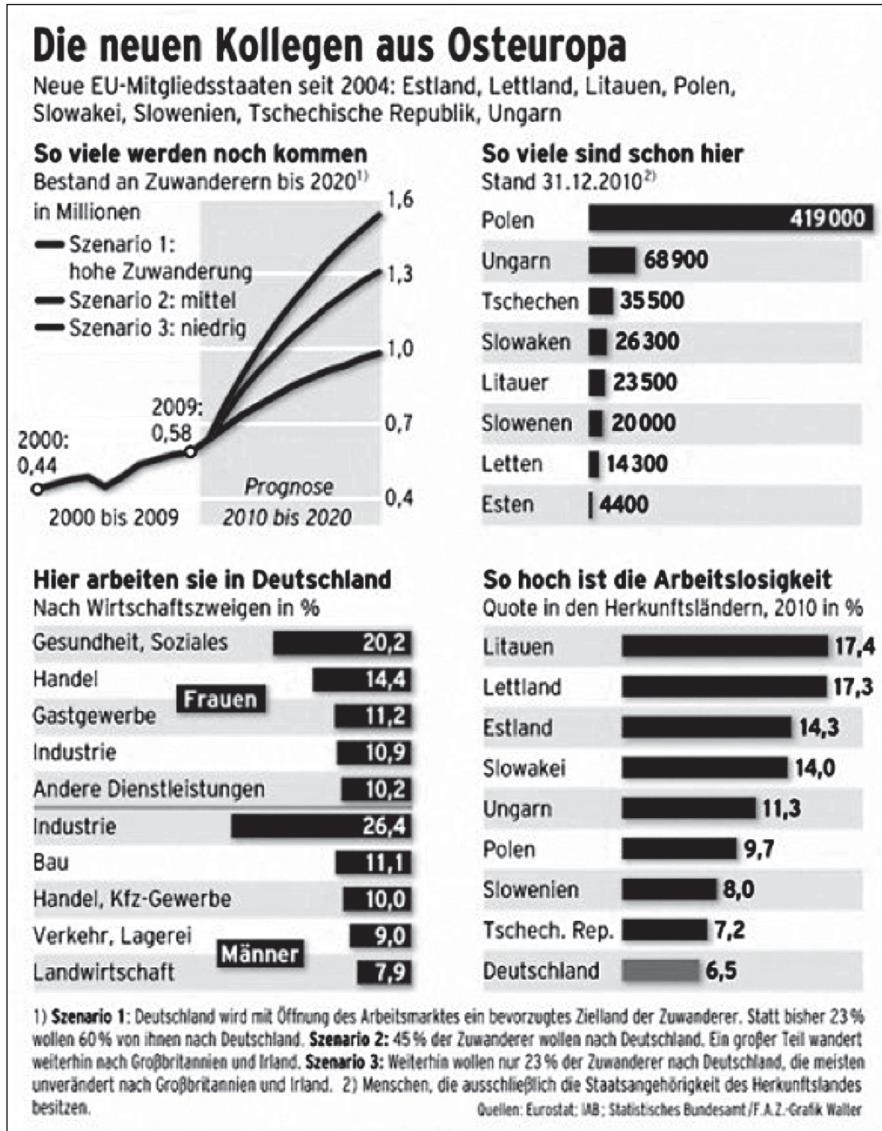
Vállalkozási szerződés (Werkvertrag): Egy magyar és egy német cég közötti vállalkozási szerződés. A magyar partner ebben az esetben alvállalkozó volt. A konstrukció lényege, hogy a magyar vállalkozó a saját munkásaival végzi el a szerződésben vállalt feladatokat, a munkások, pedig kizárólag a magyar munkaadóval vannak szerződéses kapcsolatban. Az ilyen módon munkát vállalók elsősorban közép- és kelet-európai vállalatok (alvállalkozók) alkalmazottai voltak, akik együttműködnek a német vállalatokkal. A munkaszerződéssel rendelkező munkavállalók nem Németországban, hanem származási országaikban voltak bejelentve, de bérezésüknek meg kellett egyeznie a német szinttel. A szerződéses alkalmazottak foglalkoztatása elsősorban a fő építési és kiegészítő tevékenységekre, valamint az összeszerelési tevékenységekre összpontosított.¹⁰

2004. május elsejei európai uniós csatlakozás után még 7 évig korlátozták az újonnan csatlakozott országok állampolgárainak munkavállalását Németországban. 2011. május 1-jétől megnyílt a német munkaerőpiac a magyar állampolgárok számára. Ettől az időponttól kezdve munkavállalási engedélyre, és más előzetes engedélyezési eljárásra nincs szükség a Németországban történő munkavállaláshoz.¹¹

3. A külföldi háttérű népesség aránya Németországban

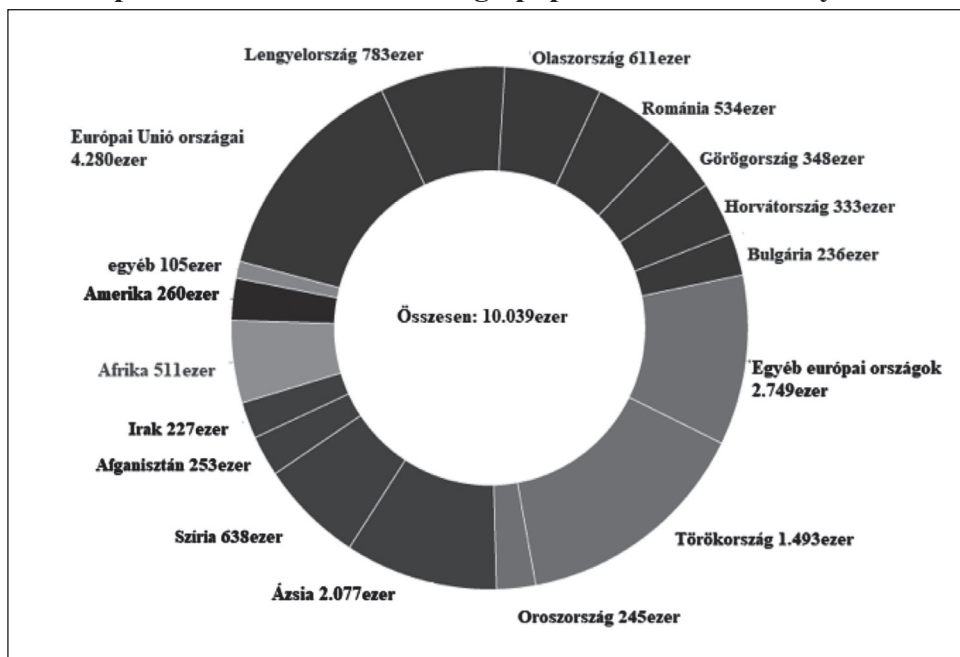
A német munkaerő piac a kelet-közép európai térség 2004. után csatlakozó országainak állampolgárai számára az utolsók között 2011. május 1-jén vált nyitottá. Ezen időponttól vált valóra a kötöttségek nélküli munkavállalási lehetősége. A dátum meghatározása elsősorban a német társadalom félelméből táplálkozott, sokan féltek attól, hogy a magasabb jövedelemviszonyok, és a szabad munkavállalás lehetőségének megadása a volt szocialista országok állampolgárai számára tömeges és radikális bevándorlási hullámhoz vezet, mely a bérek leszállítását és a munkanélküliség megnövekedését eredményezi. Ezek a félelmek annak ellenére, hogy valósnak tűntek nem igazolódtak be. A német gazdaság szükségletei integrálni tudták az újonnan érkezők tömegeit, akik szerves részivé váltak Európa legerősebb gazdaságának.¹² Ha a 2004-ben csatlakozó EU tagokból érkezőket nézzük, akkor 2010. végéig Lengyelországból érkeztek a legtöbben Németországba munkát vállalni, majd a lengyeleket a magyarok követték. A női munkavállalók legnagyobb arányban a szociális szférában, valamint az egészségügyben, a férfiak pedig az ipari szektorban helyezkedtek el.

1. grafikon: Külföldi munkavállalók számának változása Németországban 2004-2020.
Graph 1.: Changes in the number of foreign workers in Germany 2004-2020.

Forrás: <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/arbeitsmarkt-und-hartz-iv/deutscher-arbeitsmarkt-gastarbeiter-dringend-gesucht-1626720/infografik-neue-1629845.html>

2. grafikon: Külföldi népesség megoszlása Németországban 2018. Graph 2.: Distribution of foreign population in Germany 2018.

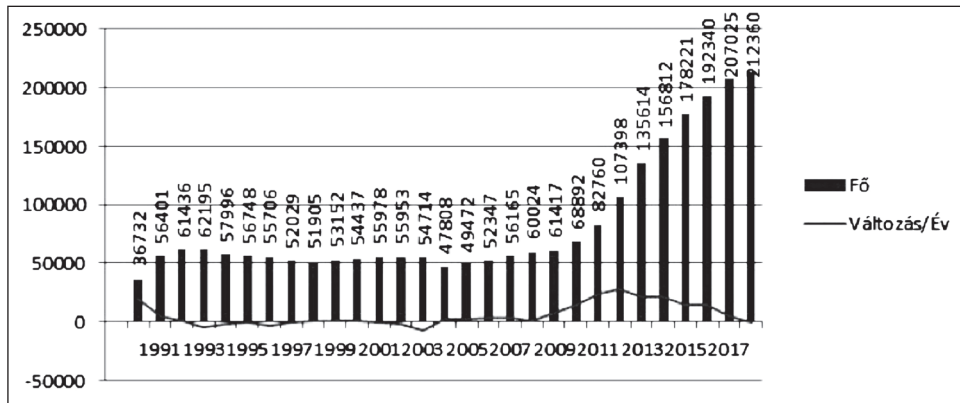
Forrás: BPB (2018): Ausländische Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit. In absoluten Zahlen, durchschnittliche Aufenthaltsdauer in Jahren, 31.12.2016. Bundeszentrale für politische Bildung, 2018 (4)

Németország a bevándorlók származási országa szempontjából egy heterogén ország. A legnagyobb létszámban nem német állampolgársággal rendelkező közösség a törökök, ők közel 1,5 millióan vannak. Követlen térségünkben a románok képviseltetik magukat a legnagyobb létszámban számuk 2018-ban 534 ezer fő volt.¹³ A magyarok migrációs aktivitása a kelet-közép európai térség országai viszonylatában viszonylag alacsonynak mondható. A munkavállalás szempontjából legpreferáltabb ország Ausztria, azonban a tartós munkavállalás és a külföldi letelepedés szempontjából Németország vezet.¹⁴

4. A magyar közösség demográfiai mutatói Németországban

3. grafikon: A Németországban élő magyar állampolgárok számának változása 1990-2018.

Graph 3.: Changes in the number of Hungarian citizens living in Germany 1990-2018.

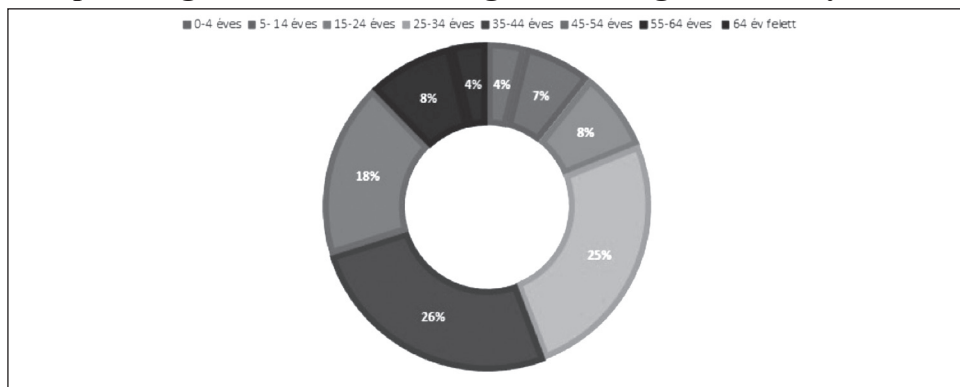

Forrás: Destatis saját szerkesztés

A német statisztikai hivatal adatai alapján készített elemzés a németországi bejelentett lakcímmel rendelkező külföldi állampolgárok statisztikai adatait összegezi. Ez alapján következtetéseket vonhatunk le a Németországban élő és ott munkát vállaló honfitársaink számának változására, valamint demográfiai mutatóira vonatkozóan. Természetesen ezen statisztikai adatok nem tükrözik teljes egészében a valóságot a magyarok németországi foglalkoztatása szempontjából, hiszen sokan lehetnek azok, akik nincsenek bejelentve német lakcímmel, mert például egy magyar cég foglalkoztatja őket kiküldetésben, vagy csak rövid időszakra mennek dolgozni, így állandó bejelentett lakóhelyet nem létesítenek, esetleg bejelentés nélkül dolgoznak. Így az országban tartózkodók valós száma feltehetően magasabb, mint amiről a Destatis tud. Ettől függetlenül az arányok megközelítőleg helyesek lehetnek.¹⁴ A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy a Németországban munkát vállaló magyarok száma a rendszerváltás után egészen 2011-ig körülbelül 50 ezer fő között mozgott. A létszám annak függvényében változott, hogy a német hatóságok hány munkavállalási engedélyt adtak ki. A 90-es évek Németországot érintő rövidebb recessziós időszakaiban kis mértékben csökkentették az engedélyek kiadását, de az EU-s csatlakozás után ismét nagyobb létszámban lehetett munkát vállalni

Németországban. 2011-május 1-je óta pedig töretlen a munkavállalási kedv a magyar állampolgárok részéről. Közel 10 év alatt a Németországban élő magyarok létszáma meghaladta a 200 ezer főt.

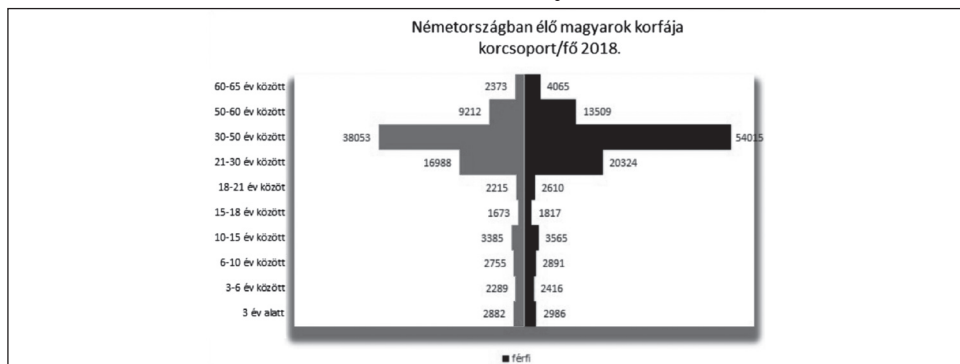
4. grafikon: Németországban élő magyarok koreloszlása 2018.
Graph 4.: Age distribution of Hungarians living in Germany in 2018.

Forrás: Destatis saját szerkesztés

A kint élő magyar közösség korfájának elemzése során megállapítható, hogy elsősorban a munkaképes korú humán erőforrás elvándorlása jelentős. A 25-44 éves korig tartó generáció teszi ki a németországi magyarok felét, de ha ebbe az összesítésbe belevesszük az 55-64 éves korúakat, akkor a Németországban élő magyarok csaknem 70%-a az aktív népességhez tartozik.

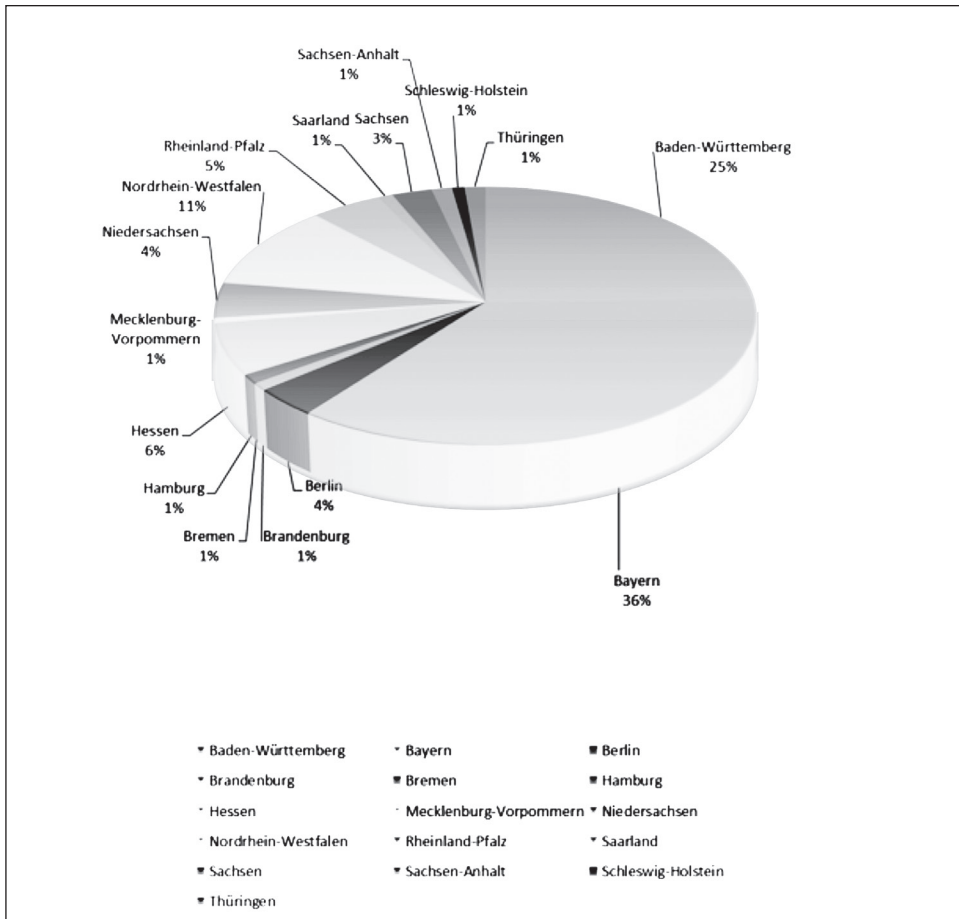
5. grafikon: Németországi magyarok korfája
Graph 5.: The gender and age distribution of Hungarian population in Germany

Forrás: Destatis saját szerkesztés

A migrációban érintett magyarok korfája elárulja, hogy a férfiak aránya az aktív korú 30-50 éves korosztályban haladja meg jelentősebben a nők arányát. Ennek ellenére arra lehet következtetni, hogy több egyedülálló férfi mellett, egyre inkább számottevő a családdal áttelepülő és a Németországra második otthonukként tekintők aránya.

6. grafikon: A magyarok aránya Németország tartományaiban 2018.
Graph 6.: Proportion of Hungarians in Germany provinces 2018.

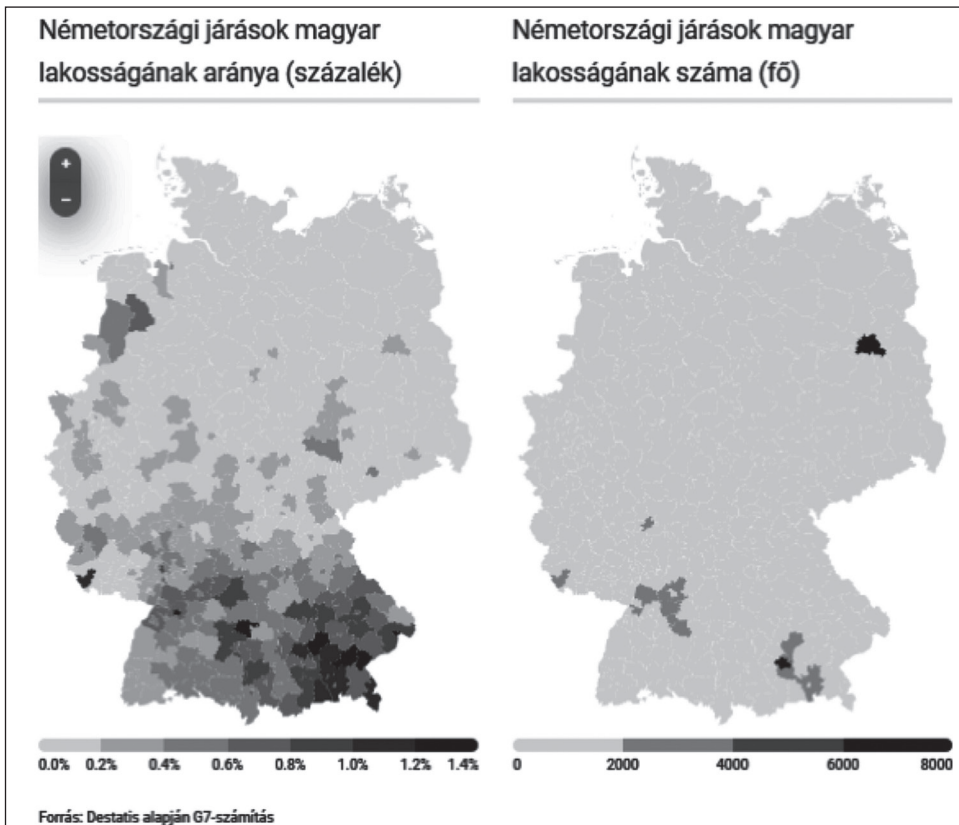
Forrás: Destatis saját szerkesztés

A magyar munkavállalók munkavállalásuk célterülete elsősorban Dél-Németország, valamint a volt NSZK tartományai. A Kelet-Német területek közül csak a főváros Berlin mutat fel jelentősebb létszámú magyar közösségeket.¹⁵ Mindennek oka elsősorban gazdasági és földrajzi természetű, a

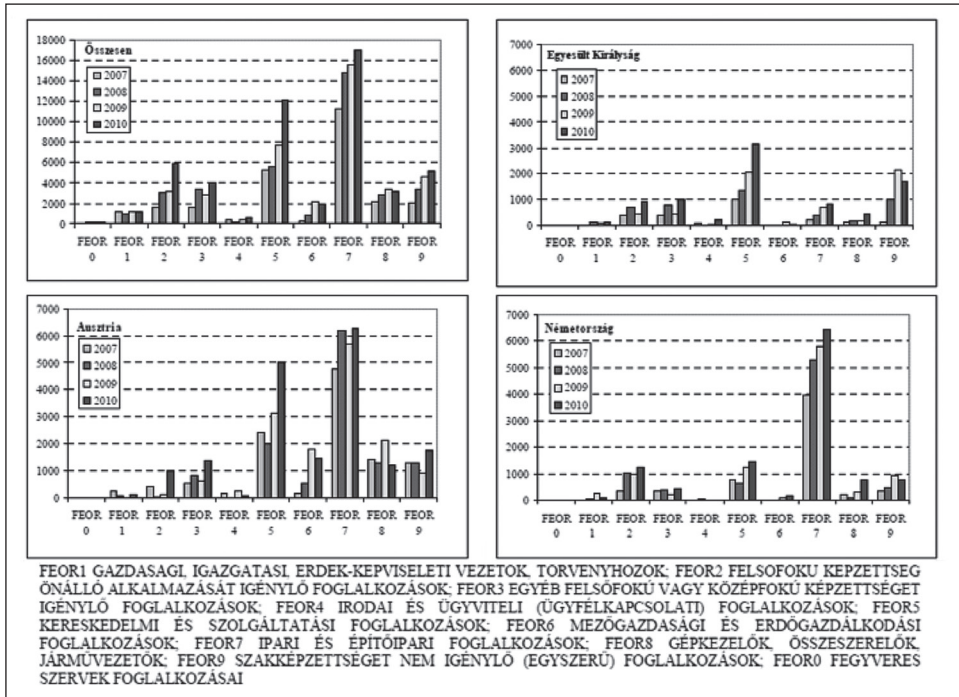
legnépszerűbb két tartomány Bajorország és Baden-Württemberg a magyarok 59 százaléká e két déli tartományban él, Bajorországban (35 százalék) és Baden-Württembergben (24 százalék). A harmadik helyen Észak-Rajna-Vesztfália áll (11 százalék). Mindez azzal magyarázható, hogy ezek a tartományok a gazdaságilag leginkább prosperáló német tartományok közé tartoznak, itt a legmagasabbak a bérek, és itt a legalacsonyabb a munkanélküliségi ráta. Emellett a Magyarországhoz viszonyított kisebb földrajzi távolság okán a rövidebb utazási idő és a gyakoribb hazalátogatás lehetősége is népszerűvé teszi Németország ezen részét.¹⁶

1. térkép: A magyarok aránya és száma Németország tartományaiban 2018.

Map 1.: Proportion of Hungarians in Germany provinces 2018.

7. grafikon: A németországi magyar munkavállalók foglalkozás szerinti megoszlás
Graph 7.: Distribution of Hungarian workers in Germany by job

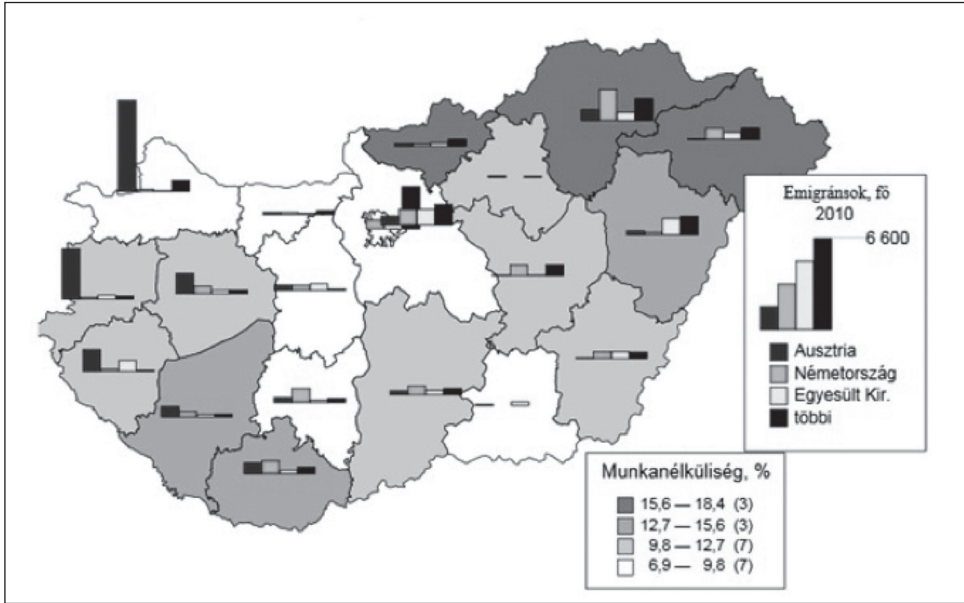

Forrás: Hárs Ágnes (2011.) : Magyarok külföldi munkavállalása, Kopint-Tárki Zrt 22.p.

A Németországba hazánkából érkező munkavállalók legnagyobb számban a gazdaság ipari, illetve építőipari szegmensében helyezkednek el. Végzettségüket tekintve nagyobb létszámban találhatóak meg közülük a szakmával rendelkezők, és csak kisebb létszámban a diplomások, vagy akik diplomájukkal a saját végzettségüknek megfelelő szakmákban tudnak elhelyezkedni. Megfigyelhető, hogy Ausztriában gyorsan emelkedik az érettségivel is rendelkezők aránya, azonban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők magas száma inkább az az Egyesült-Királyság magyar munkavállalóira jellemző.¹⁷

2. térkép: A migrációban érintettek regionális megoszlás célországok szerint 2010.

Map 2.: Migration stakeholders by regional distribution by destination countries

Forrás: Hárs Ágnes (2011.) : Magyarok külföldi munkavállalása, Kopint-Tárki Zrt 23.p.

Ha a magyarországi gazdasági migráció kibocsátását nézzük megyei bontásban, akkor megállapítható, hogy a nyugat-magyarországi megyék lakosainak elsődleges célterülete Ausztria. Ez elsősorban a kis távolsággal magyarázható, hiszen körülbelül napi 1-2 óra utazás árán elérhető az osztrák határ, ezáltal akár a napi szintű ingázás is könnyen megoldható. A főváros és Pest megye vonatkozásában az Egyesült-Királyság a legfontosabb migrációs úti cél. Ezen régióban az iskolában az angol nyelv messze a legnépszerűbb az idegen nyelvek között továbbá a 2004-es EU csatlakozás után az Egyesült-Királyság munkaerőpiaca rögtön megnyílt az újonnan csatlakozó EU tagok állampolgárai számára, így a külföldi munkavállalási kedv legkedveltebb célországává a Brit-szigetek váltak. Németország első helyen a nyugati határtól távol eső, ipari hagyományokkal, de relatíve magasabb munkanélküliséggel rendelkező megyék lakói számára vált a legnépszerűbb munkavállalási célországgá. Mindez a német ipari szektor munkaerőhiányával és szakmunkásigényével magyarázható.

5. Összegzés

A magyarok munkavállalási célú migrációja európai uniós összehasonlításban szerény a 2004 után csatlakozó országok viszonylatában is alacsonynak mondható. A külföldi munkavállalási kedv azonban folyamatosan növekszik, annak ellenére, hogy az egyes uniós országok csak fokozatosan és több ütemben nyitották meg munkaerőpiacukat egyre inkább Németország és Ausztria irányába koncentrálódik. A legfontosabb migrációs célország ezen két állam mellett még az Egyesült-Királyság, mely népszerűsége a „BREXIT” után kérdésessé válhat. A Németországba munkát vállaló magyarok napjaink legnagyobb külföldön élő magyar közösségét alkotják. Tagjaik alapvetően aktív korú munkaképes magyar állampolgárok, akik elsősorban középfokú végzettséggel rendelkeznek, és főleg az ipari, valamint az építőipari, egészségügyi szektorban helyezkedtek el. Kevésbé jellemző rájuk a Magyarországra való visszaköltözés, tagjaik második hazájuként alapvetően letelepedési szándékkal érkeznek Németországba. Habár a németországi magyarok között felülreprezentáltak a férfiak nagyon sokan családotul költöznek és telepednek le Németországban.¹⁸

JEGYZETEK / NOTES

1. http://real.mtak.hu/40271/3/cikk%20master-gazdag%20Hettyey_Comm%20master.pdf
2. Hárs Ágnes (2011): Magyarok külföldi munkavállalása, Kopint-Tárki Zrt 4. old.
3. Hárs Ágnes (2011): Magyarok külföldi munkavállalása, Kopint-Tárki Zrt 4. old.
4. Barbara Diets (2002.) : Gibt es eine neue Gastarbeit?Arbeitsmigranten aus Mittel- und Osteuropa in Deutschland, 1991-2001, Osteuropa-Institut München 1.old.
5. 55/1990. (III. 23.) MT rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és a Németországi Szövetségi Köztársaság Kormánya között Budapesten 1989. december 18-án aláírt „Munkavállalók foglalkoztatásáról szakmai és nyelvi ismereteik bővítése céljából (vendégmunkavállalói) Megállapodás” kihirdetéséről
6. Klaus Sieveking –Uwe Reim –Stefan Sandbrink (1998): Werkvertragsarbeitnehmer aus osteuropäischen Ländern. 157-166. old.
7. http://real.mtak.hu/40271/3/cikk%20master-gazdag%20Hettyey_Comm%20master.pdf
8. Barbara Diets (2002): Gibt es eine neue Gastarbeit?Arbeitsmigranten aus Mittel- und Osteuropa in Deutschland, 1991-2001, Osteuropa-Institut München 2.old.
9. Heinz Werner (1996) : Befristete Zuwanderung von ausländischen Arbeitnehmern , Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung 10.old.
10. Barbara Diets (2002) : Gibt es eine neue Gastarbeit?Arbeitsmigranten aus Mittel- und Osteuropa in Deutschland, 1991-2001, Osteuropa-Institut München 2.old.
11. Bundesgesetzblatt (2004): Gesetz zur Steuerung und Begrenzung der Zuwanderung und zur Regelung des Aufenthalts und der Integration von Unionsbürgern und Ausländern (Zuwanderungsgesetz). Bundesgesetzblatt Jahrgang 2004. 4
12. Rieti, Victoria – Müller, Andreas (2016): The New Reality: Germany Adapts to Its Role as a Major Migrant Magnet. Migration Policy Institute: Migration Information
13. BPB (2018): Ausländische Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit. In absoluten Zahlen, durchschnittliche Aufenthaltsdauer in Jahren, 31.12.2016. Bundeszentrale für politische Bildung, 2018 (4)
14. Hárs Ágnes (2011): Magyarok külföldi munkavállalása, Kopint-Tárki Zrt 19. o.

15. Bukcsy Péter (2019): Németországban már minden 51. bevándorló magyar. És Bajorország a kedvencük
16. Bukcsy Péter (2019): Németországban már minden 51. bevándorló magyar. És Bajorország a kedvencük
17. Hárs Ágnes (2011): Magyarok külföldi munkavállalása, Kopint-Tárki Zrt 19. old.
18. Hárs Ágnes (2011.) : Magyarok külföldi munkavállalása, Kopint-Tárki Zrt 18. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Barbara Diets (2002.) : Gibt es eine neue Gastarbeit?Arbeitsmigranten aus Mittel- und Osteuropa in Deutschland, 1991-2001, Osteuropa-Institut München <https://www.dokumente.ios-regensburg.de/publikationen/info/info6.pdf> Letöltve: 2019.11.20.
- Bevölkerung und Erwerbstätigkeit 2009. Statistisches Bundesamt. Fachserie 1 Reihe 2.DESTATIS https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Publikationen/Downloads-Migration/auslaend-bevoelkerung-2010200187004.pdf?__blob=publicationFile Letöltve: 2019.11.25.
- BPB (2018): Ausländische Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit. In absoluten Zahlen, durchschnittliche Aufenthaltsdauer in Jahren, 31.12.2016. Bundeszentrale für politische Bildung, 2018 (4) <https://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61631/staatsangehoerigkeit> Letöltve:2019.11.25.
- Bukcsy Péter (2019.): Németországban már minden 51. bevándorló magyar. És Bajorország a kedvencük <https://g7.hu/kozelet/20190109/nemetorszagban-mar-minden-51-bevadorlo-magyar-es-bajororszag-a-kedvencuk/> Letöltve: 2019.11.10.
- Bundesgesetzblatt (2004): Gesetz zur Steuerung und Begrenzung der Zuwanderung und zur Regelung des Aufenthalts und der Integration von Unionsbürgern und Ausländern (Zuwanderungsgesetz). Bundesgesetzblatt Jahrgang 2004. 4
- Hárs Ágnes (2011.) : Magyarok külföldi munkavállalása, Kopint-Tárki Zrt
- Heinz Werner (1996.) : Befristete Zuwanderung von ausländischen Arbeitnehmern, Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung http://doku.iab.de/mittab/1996/1996_1_MittAB_Werner.pdf Letöltve: 2019.11.25.
- Klaus Sieveking –Uwe Reim –Stefan Sandbrink (1998): Werkvertragsarbeitnehmer aus osteuropäischen Ländern. 157-166. old.

Rieti, Victoria – Müller, Andreas (2016): The New Reality: Germany Adapts to Its Role as a Major Migrant Magnet. Migration Policy Institute: Migration Information

14/1989. (II. 17.) MT rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Németországi Szövetségi Köztársaság Kormánya között Budapesten 1989. január 3. napján aláírt a Magyar Népköztársaságban székhellyel bíró vállalatok magyar munkavállalóinak vállalkozási szerződés alapján foglalkoztatási célból történő kiküldetéséről szóló megállapodás kihirdetéséről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900014.MT> Letöltve: 2019.11.10.

www.destatis.de Letöltve: 2018.11.05.